

विश्वमा बढ्दो शहरीकरण

- कपिल लोहनी *

संयुक्त राष्ट्र सङ्घको एक तथ्याङ्क अनुसार विश्वमा हाल छपन्न प्रतिशत यानी साँढे तीन अर्ब जनसङ्ख्या शहरमा बसोवास गर्दछन् भने सन् २०५० सम्ममा यो अनुपात छैँसठ्ठी प्रतिशतमा पुग्ने आङ्कडा छ, यानी त्यतिबेला भण्डै सात अर्ब जनसङ्ख्या शहरमा बस्ने हुनेछन् । दोश्रो विश्वयुद्धको समाप्ति पश्चात विकास र पुनर्निर्माणको लहर चलेपछि विश्वका सबैजसो देशहरूको शहरी जनसङ्ख्या बढ्न शुरु भएको हो । एकातिर भइरहेका शहरहरूको आर्थिक क्रियाकलाप र क्षेत्रफल ह्वात्तै बढेर ती शहरहरूको जनसङ्ख्या बढ्न थाल्यो भने अर्को तर्फ पछिल्लो केही दशकदेखि गरिव देशहरूका पनि गाउँ गाउँसम्म बाटो-घाटो, विद्युत र बजारको पहुँच बढ्न थालेपछि गाउँहरू पनि नयाँ शहरमा परिणत हुन थाले । हाल दक्षिणी अमेरिका, ल्याटिन अमेरिका र क्यारेबियन मुलुकहरूमा त एकासी प्रतिशत जनसङ्ख्या शहरी क्षेत्रमा बसोवास गर्दैछन् । पछिल्लो पचहत्तर वर्षमा एशियाली र अफ्रिकाली मुलुकहरूको शहरी जनसङ्ख्यामा पनि निकै ठूलो वृद्धि भएको छ । सन् १९४५-५० ताका जम्मा बीस प्रतिशत जनता मात्र शहरी क्षेत्रमा बसोवास गर्ने यी दुई घना जनसङ्ख्या भएका महादेशहरूमा आज औषतन भण्डै पचास प्रतिशत जनता शहरी क्षेत्रमा बस्दछन् । यसरी हेर्दा यी देशको शहरी जनसङ्ख्या पुरै युरोप, उत्तर अमेरिका र ल्याटिन अमेरिकाको शहरी जनसङ्ख्या भन्दा बढि हुन गइसकेको छ ।

हाम्रा विशाल छिमेकीहरूको कुरा गर्दा पनि विश्वको सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या (एक अर्ब चालीस करोड) भएको चीनमा आज साठी प्रतिशत यानी चौरासी करोड जनता शहरमा बस्दछन् । विगत चालीस वर्षमा चीनको आर्थिक विकास निकै तीव्र गतिले हुन थालेकोले त्यहाँ आज दश लाख भन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका शहरहरूको सङ्ख्या त्रियान्नब्बे भन्दा बढी पुगिसकेको छ । त्यस्तै पहिले साना साना कम्युनहरू भएका गाउँहरूमा पनि कृषक परिवारहरूलाई बस्न सम्पूर्ण आधारभुत सुविधा सम्पन्न बहुतले भवनहरू सहितका एकिकृत साना शहरहरूको निर्माण गरिएको छ । तर कृषियोग्य जमिन र हरियालीमा ह्रास आउन भने चीनमा दिइएको छैन । नयाँ बनेका ग्वाङजाउ र शेनजेन जस्ता मुलुकभरीबाट आएर बसोवास गरिने विशाल शहरहरूको जनसङ्ख्या मात्र दुई करोड असी लाख नाघिसकेको छ । तर पनि ती शहरहरू व्यवस्थित नै छन् । चीनमा आज छ वटा एक करोड भन्दा बढी शहरी जनसङ्ख्या भएका विशाल शहरहरू छन् भने दश वटा शहरहरूको जनसङ्ख्या पचास लाख देखि एक करोडसम्मको छ र चौध वटा शहरहरूको जनसङ्ख्या तीस देखि पचास लाख सम्मको छ । नयाँ शहरहरू व्यवस्थित भएका भएता पनि पुराना शहरहरू जस्तै बेइजिङ, साङघाई र हङकङ भने जति सुधारका कार्यहरू गरिए तापनि अबै प्रदुषित र अव्यवस्थित नै छन् । चीनमा मात्र होइन विश्वका सबैजसो देशमा पुराना विशाल शहरहरूको यस्तै हाल छ, चाहे त्यो हो चि मिन्ह सिटी होस्, सिड्नी होस्, लण्डन, टोकियो, मुम्बई, कराँची, रावलपिण्डी, लाहोर, दिल्ली, कोलकाता, ढाका, कायरो, तेहरान वा न्यूयोर्क नै किन नहोस् ।

लण्डन जस्तो सुधारोन्मुख शहरकै कुरा गर्दा त्यहाँको भूमिगत रेलमार्ग र भूमिगत स्टेशनहरू समेत यति प्रदुषित छन् कि एक घण्टा लण्डनको भूमिगत रेल चढ्दा हावाबाट ग्रहण गरेको प्रदुषणका विषालु कणहरू लण्डन शहरमा दिनभरी घुम्दा प्राप्त हुने प्रदुषणको असर भन्दा बढी हुन्छ । लण्डन शहरमा मात्र वायु प्रदुषणका कारण हर साल करिब नौ हजार पाँच सय मानिसहरूको मृत्यु हुने गरेको छ भने अन्य अस्त व्यस्त ठूला शहरहरूको हाल के होला । विश्वमा वायु प्रदुषणको कारण वर्षेनी सत्तरी लाख मानिसको मृत्यु

हुने गरेको छ भने ती मध्ये अधिकांश शहरका बासिन्दाहरु हुन् । यसैबाट हामी जान्न सक्छौं कि विशाल शहरहरुको आकाश, धरती र जहाँ तहीं प्रदुषणको मात्रा कति धेरै हुन्छ भनेर ।

त्यस्तै विश्वको दोश्रो सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या (एक अर्ब उनन्चालिस करोड) भएको मुलुक भारतमा विश्वको कुल जनसङ्ख्याको अठार प्रतिशत मानिसहरु बसोवास गर्दछन् भने ती मध्ये पैतिस प्रतिशत यानी अड्चालिस करोड पैसठ्ठी लाख जनता शहरमा बस्दछन् । सन् १९६० मा भारतको कुल जनसङ्ख्याको अठार प्रतिशत जनता मात्र शहरमा बस्दथे र त्यतिबेलाका शहर आजको जस्तो सुविधा सम्पन्न थिएनन् । आज आएर भारतमा नयाँ र पुराना गरेर सयौं ठूला शहरहरु निर्माण भइसकेका छन् भने भारतका विभिन्न प्रदेशहरुमा आफ्ना शहरहरु सुन्दर र बसोवास गर्न लायकका बनाउने होड नै चलेको छ । नेपालको सिमानाबाट नजिक पर्ने गान्दोक, सिलिगुडी, फरवेशगञ्ज, दरभङ्गा, मुजफ्फरपुर, रक्सौल, पटना, गोरखपुर, फैजावाद, लखनउ, बरेइली, मुरादावाद, देहरादुन, हरिद्वार आदि शहरहरु पनि आफ्ना तवरले शहरी जीवनशैलीमा सुधार ल्याउने प्रयासमा छन् तर उर्लंदो जनघनत्व र श्रोतसाधन र व्यवस्थापनको कमीले यी अधिकांश शहरहरुले खासै प्रगति गर्न सकेका छैनन् । आज पनि भारतीय शहरहरुलाई शहरी गरिवी र विभिन्न वर्गको जीवनशैलीमा चरम असमानताले गर्दा निकै नै गाँजेको छ ।

विश्व बैङ्कको एक तथ्याङ्क अनुसार भारतमा झण्डै साँढे छ करोड जनसङ्ख्या शहरी भुप्रा वस्ती (स्लम) मा बस्दछन् । साँढे दुई वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा दश लाख भन्दा बढी मानिसहरु बस्ने मुम्बईको धारावी स्लम विश्व कै सबैभन्दा ठुलो भुपरपट्टि मानिन्छ भने यस्ता स्लमहरु ढाका, मनिला, जकार्ता, रियो, मेक्सिकोसिटी, लागोस आदि विशाल जनसङ्ख्या भएका शहरहरुमा जहाँ तहीं छन् र यी शहरहरुका जेलहरु पनि त्यतिकै भिडभाड भएकाले मानव बसोवासको लागि नितान्तै असुरक्षित वातावरणमा चलिरहेका छन् । यस्ता शहरहरुमा विभिन्न खाले अपराधका घटना दिनहुँ घट्ने गर्दछन् भने अपराधीहरुका पनि ठूला ठूला सञ्जालहरु यस्तै स्लम क्षेत्र र शहरका विभिन्न भागमा क्रियाशील रहन्छन् । लागु औषध र वेश्यावृत्तिले पनि यस्ता ठाउँहरुमा प्रश्रय पाउँछन् भने पछिल्लो पेशा नभएको त शायद कुनै शहर नै हुँदैन । यस्ता आपराधिक गिरोह तथा क्रियाकलापहरु भारत या गरिवहरुको ठूलो बाहुल्य भएका विकासोन्मुख राष्ट्रका शहरहरुमा मात्र हुने नभई न्यूयोर्क, पेरिस, लण्डन, हडकड, मस्को, इस्तान्बुल, ताइपेई, जोहानेसवर्ग लगायत थुप्रै ठूला तथा समृद्ध शहरहरुमा समेत हुन्छन् ।

मुम्बई, दिल्ली, हैदरावाद र कोलकाता जस्ता विशाल पुराना शहरहरु तथा तीनका नजिकका क्षेत्रहरुमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ज्यादै नै बढी छ । शहरी जीवनको स्तरमा अभिवृद्धि गर्न निकै नै प्रयासरत भएपनि भारतका अधिकांश ठूला शहरहरु वातावरणीय जोखिममा फँसदै गएका छन् भने शहर नजिकबाट बग्ने नदी तथा समुद्रका किनाराहरु निकै प्रदुषित हुने गरेका छन् र ढल निकासको राम्रो बन्दोवस्तीको अभावले गर्दा प्रत्येक वर्ष मनसुन र अन्य वर्षाको समयमा जलमग्न हुन पुग्दछन् । ताजमहल जस्तो विश्व कै निकै कम आश्चर्यहरु मध्येको एक ऐतिहासिक स्मारक आज वायु प्रदुषणको चपेटामा परेको छ भने धार्मिक हिसाबले पवित्र गङ्गाजी र यमुना नदीको हालत पनि त्यस्तै छ । ठूला भूकम्प र त्यस्तै ठूला प्राकृतिक प्रकोप तथा आगलागी हुन गएमा त्यस्तो अवस्थाको सामना गर्न भारत जस्तो विशाल अर्थतन्त्र र विकास गरेको मुलुकलाई त हम्मे पर्न जान्छ भने अन्य कम विकसित मुलुकहरुलाई कति कठिन हुन जाला । यस्ता ठूला शहरहरुमा शुरुदेखिनै उद्योगधन्दाहरु ठूलो सङ्ख्यामा खुलेकाले यिनलाई अन्य ठाउँहरुमा सार्न असम्भव जस्तै छ भने यस्ता उद्योगहरुलाई चाहिने पानीको सँधै हाहाकार हुने देखि लिएर यिनबाट हुने प्रदुषण, यिनलाई चाहिने कच्चा पदार्थको आपूर्ति र मजदुर तथा अन्य मानव सम्साधनको व्यवस्था र

तिनको लागि आवश्यक उचित आवास र सबै प्रकारका आधारभूत सुविधाहरू पुऱ्याउन निकै मुश्किल पर्दछ । यस्ता ठूला शहरहरूमा रेल तथा अन्य यातायातका साधनको निकै बाक्लो सञ्जालको विकास भएको भएता पनि त्यो पनि अति नै अपर्याप्त भएको छ । बढ्दो शहरीकरण कै कारण भारत र चीनमा दर्जनौँ आन्तरिक वायुसेवाहरू र तिनीहरूसँग सयौँ जेट विमान भएर पनि तिनलाई यात्रु ओसार्न भ्याइ नभ्याइ छ । यी दुई मुलुकहरू नागरिक विमानहरूका लागि विश्वकै अति ठूला बजार हुन पुगेका छन् । पछिल्लो समयमा भारत र चीनमा वैकल्पिक तथा नवीकरणीय उर्जाका श्रोतहरू जस्तै वायु उर्जा, सौर्य उर्जा जलविद्युत आदिको उत्पादनमा निकै ठूलो उपलब्धि हासिल गरेर यी राष्ट्रहरू यो क्षेत्रमा विश्वमै अग्रणी स्थानमा आइसकेका छन् भने केही अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, अस्पताल र विशाल व्यावसायिक र सरकारी भवनहरू समेत पुरै सौर्य उर्जाबाट चल्ने भएका छन् । त्यस्तै यी दुबै देशहरू विद्युतीय परिवहनको विकास र उत्पादनमा विश्वमा नै अग्रणी स्थानमा पुगिसकेका छन् । आजको कोभिडको महामारीमा समेत यी दुई राष्ट्रहरूले आफ्नै मुलुकमा खोपको विकास गरेर गाउँ र शहरमा बस्ने सम्पूर्ण जनतालाई खोप लगाउने निकै चुनौतीपूर्ण र विशाल कार्यमा लागि परिरहेका छन् ।

भारत र चीन जस्ता विशाल मुलुकहरूको शहरी क्षेत्रमा बस्ने जनसङ्ख्या आउँदा दिनहरूमा भन्ने बढ्दै जाने छ भने यी दुई देशमा विश्वकै अति तीव्र गतिमा वृद्धि भइरहेका दर्जनौँ शहरहरू छन् । अफ्रिकाली राष्ट्रहरूमा पनि यस्ता शहरहरू र त्यहाँ बस्ने जनताको सङ्ख्या निकै बढ्ने देखिन्छ । त्यसैले पनि यी देशहरूले व्यवस्थित शहरीकरण, आप्रवासन र वातावरणीय सन्तुलनमा निकै ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । जनसङ्ख्याको दृष्टिले विश्वकै दुई अति विशाल देश चीन र भारतले आफ्नै बलबुताले अति द्रुत गतिले आर्थिक तथा औद्योगिक विकास गर्दै त्यत्रो ठूलो जनसङ्ख्याको उचित व्यवस्थापन र त्यति नै ठूलो युवा जनसङ्ख्यालाई उत्पादनशील क्रियाकलापमा लगाउन निकै प्रयत्न गरिरहेका र यसमा क्रमशः सफल पनि हुँदै गएको अवको सर्वाङ्गीण विकासको लहर नै पश्चिम मुलुकहरूबाट पूर्वीय मुलुकहरूमा र त्यसमाथि पनि यी दुई मुलुकहरू तिर सर्न थालेको छ । जसको फलस्वरूप यी विशाल राष्ट्रहरू आर्थिक महाशक्तिमा रूपान्तरण हुँदै गइरहेका छन् ।

एशिया र अफ्रिका तथा अन्य विकासशील क्षेत्रहरूको जनसङ्ख्या वृद्धिका साथै शहरी जनसङ्ख्या समेत बढ्दै जाने भएकाले यस्ता देशहरूमा साना साना गाउँहरू मिल्दै ठूला शहरमा परिणत हुँदै गइरहेका छन् । जनतालाई विभिन्न किसिमका सुविधाहरू प्रदान गर्न शहरी क्षेत्रमा सहज हुने भएता पनि शहरीकरणको क्रममा कृषियोग्य जमिन, सिमसार, खोलानालाका किनारा लगायत निकै ठूलो क्षेत्रफल शहरीया जनताले ओगटेर घर, सडक र शहरी संरचनाहरू बनाउने भएकाले वातावरणमा निकै ठूलो समस्या आउन थाल्दछ । नदीनाला फोहर र विषादीहरूले गर्दा दुषित हुन थाल्दछन् भने हरित क्षेत्र निकै नै मासिन थाल्छ । शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरको उचित व्यवस्थापन गर्न नसक्नाले पनि ठूलै विपदहरू निम्तन थाल्दछन् । त्यस्तै जहाँतहीं घर र संरचनाहरूको निर्माणले त्यस्ता क्षेत्रमा भूमिगत पानीको श्रोत पनि सुक्दै जान थाल्दछ । जन घनत्व निकै धेरै भएका खासगरी विपन्न वर्गहरू बसोवास गर्ने शहरी क्षेत्रहरूमा त बाह्रै महिना रोगव्याधीले सताई रहन्छ ।

अव्यवस्थित शहरहरूको सबैभन्दा ठूला समस्याहरू भनेको नै कमजोर फोहरमैला व्यवस्थापन प्रणाली, स्वच्छ खानेपानीको अति न्यून उपलब्धता, स्वास्थ्य तथा सरसफाइको समस्या, सस्तो तथा सर्वसुलभ बासस्थानको अभाव, शहरी इन्धन जस्तै विजुली तथा खाना पकाउने इन्धनको अभाव र महँगो मूल्य, यातायात तथा सुलभ आवागमनको समस्या र वेरोजगारी र शीप विकासको समस्या आदि हुन् । यी

समस्याहरू बाहेक केन्द्रिय र स्थानीय सरकारहरूको क्रमशः वातावरणमैत्री पुर्वाधार थप गर्दै लग्ने प्रयास प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको हुन्छ ।

बढ्दो शहरीकरण र त्यसमा पनि अव्यवस्थित शहरीकरणले जनस्वास्थ्य र दीगो विकासमा त निकै नै नकारात्मक असर पार्दछ, त्यसमाथि यसले पशु-पंक्षी र बोट-विरुवामा पनि नराम्रो असर पुऱ्याउँदछ । वास्तवमा यसले गर्दा कैयन् प्रजातिका जनावरहरू, चराचुरुङ्गीहरू र बोटविरुवा त विश्वबाट नै लोप हुन सक्दछन् र भइ पनि रहेका छन् । शहरीकरणको वेगसँगै सो ठाउँबाट उम्केर अन्य उपयुक्त ठाउँमा जान नसक्ने स्थानीय चरा, जनावर र जलचरका कैयन् प्रजातीहरू लोप नै हुन जान्छन् । तर बढ्दो शहरीकरणका कारण सिनो तथा अन्य फ्याँकिएका खाना उपलब्ध हुने भएकोले कौवा, परेवा, गिध्द, कुकुर, विरालो, भिँगा, लामखुट्टे, उपिया, उडुस आदि भने भन्ने शहरतिर आकर्षित हुन थाल्दछन् । हामीले हाम्रै शहरहरूमा पनि सर्प, न्याउरी मुसा, लोखर्के, धोवी चरा, सारुङ, बकुल्ला, कालिज, जङ्गली कुखुरा, स्याल आदि देख्न छाडेका छौं भने यस्तै कैयन् स्थानीय जिवजन्तु र बोट-विरुवा लोप पनि हुँदै गएका होलान् । त्यस्तै गाईवस्तुले प्लास्टिक तथा अन्य रसायनहरू खनाले तिनीहरूमा विभिन्न प्रकारका रोगहरू देखा पर्न थालेका छन् । सँधैको होहल्ला, विषालु खाना, प्रदुषित हावा, उच्च कार्बन उत्सर्जन र पानी, धुवाँ र धुलो तथा रसायनिक वस्तुहरूको व्याप्तता र मनोवैज्ञानिक तनावले मानिसलाई मात्र होइन, पशु-पंक्षीलाई पनि विरामी र अस्वस्थ तुल्याई दिन्छ । प्रदुषित हावाले जनावर र चराहरूको स्वास-प्रश्वास प्रणालीलाई मात्र नभई तीनको उड्ने र हिँडडुल गर्ने शक्तिलाई पनि क्षिण गराउँदै लैजान्छ ।

विश्वका कैयन् ठाउँहरूमा पुरै शहरको खाका तयार गरेर योजनाबद्ध तवरले बस्ती बसाइएको हुन्छ । हाम्रौं नजिकका शहरहरूमा हामी पाकिस्तानको राजधानी इस्लामाबाद र भारतको चण्डिगढ शहरलाई लिन सक्छौं । त्यस्तै चीनका ग्वाङजाउ, शेनजेन, कुनमिङ, म्यानमारको नयाँ राजधानी नेइप्यीडउ, अष्ट्रेलियाको राजधानी क्यानबेरा, इजरायलको राजधानी तेलअविव, इजिप्टको नयाँ राजधानी आदि नयाँ तथा व्यवस्थित शहरहरू हुन् । त्यस्तै अरब राष्ट्रहरूका पनि प्रायजसो शहरहरू योजनाबद्ध रूपमा नै विकास भएका हुन् । यस्ता शहरहरूमा आवास क्षेत्र, कार्यालय क्षेत्र, अस्पताल तथा शिक्षण संस्थाहरू, विशाल बजार र किराना पसल क्षेत्र, शिक्षण संस्थाहरू, अस्पतालहरू, बस तथा रेलका विसौनीहरू, ठूला तथा टोल-छिमेकका साना पार्कहरू, मनोरञ्जनका स्थलहरू, धार्मिक स्थलहरू, वारुण यन्त्र, सडक तथा फ्रिगे (मानिस हिँड्न नपाइने द्रुत सडकहरू), व्यवस्थित विमानस्थल, बस तथा रेल स्टेशनहरू, प्रदुषण नगर्ने खालका घरेलु औद्योगिक क्षेत्रहरू आदि सबै बनाइएका हुन्छन् ।

त्यस्तै धेरै पुराना ठूला शहरहरूमा पनि गर्न सकिने जति सुधारहरू गरेर तिनलाई सुविधायुक्त शहरमा रूपान्तरण गर्ने प्रयासहरू गरिएका हुन्छन् । यसरी विकास गर्दा पुराना ठाउँहरूको सुधार र पुरातात्विक महत्वका स्थल र संरचनाहरूको संरक्षणका साथै सोही शहरलाई नयाँ क्षेत्रहरूमा बढाउँदै लैजाने र यस्ता विशाल शहरहरूको बाहिरी भागमा स्याटलाइट टाउनहरूको निर्माण गरेर सुविधा बढाउनुका साथै भिडभाड कम गर्ने कोशिश गरिन्छ । विकसित मुलुकहरूमा यसरी पुराना शहरहरूलाई सुधार गरेर निकै सुविधायुक्त बनाउन सकिने तापनि विकासोन्मुख राष्ट्रहरूमा कार्यान्वयन पक्ष निकै फितलो, प्रशासनिक असक्षमता, भ्रष्टाचार, अशिक्षा र बेहिसाव आप्रवासनले गर्दा जति प्रयास गर्दा र स्मार्ट सिटीको सपना देखाए पनि पुराना शहरहरू सुविधायुक्त हुन खासै सकेका छैनन् । पुराना शहरहरूमा निरन्तर सुधार पश्चात सुन्दर र सुविधायुक्त बनेका शहरहरूमा हामी अष्ट्रेलियाका मेलबर्न र ब्रिसबेन, न्यूजिल्याण्डका अकल्याण्ड र वेलिङ्टन, बेलायतको लण्डन, युरोप र अमेरिकाका प्रायःजसो सबै शहरहरू, चीनको ल्हासा, चेङ्गु,

बेइजिङ, साङ्घाई, भारतका दिल्ली, चेन्नाई, बेङ्गलोर, कोलकाता, टर्कीको एङ्कारा र इस्तान्बुल, सिङ्गापुर, थाइल्याण्डको व्याङ्कक, पाकिस्तानका कराँची, लाहोर, श्रीलङ्काको कोलम्बो आदिलाई लिन सक्दछौं ।

विश्वका व्यवस्थित र ठूला शहरहरूमा पैदल यात्रा गर्ने मज्जा पनि अर्कै हुन्छ । यस्तो हिँडाईका लागि शहरहरूमा मानव अनुकूल मौषमी अवस्था, फराकिला पेटीहरू, हरिया पार्कहरू, व्यवस्थापन गर्न सकिने जनसङ्ख्या, सुरक्षाको राम्रो व्यवस्था, ठाउँ ठाउँमा बजार, किनमेल र खानपिनको व्यवस्था भएका ठाउँहरू, ठाउँ ठाउँमा ओत लाग्ने र बस्ने स्थलहरू भएको र हेर्न लायकका ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र आधुनिक संरचनाहरू आदि हुनु जरुरी छ । त्यस्तै बस र अन्य यातायातको पनि राम्रो व्यवस्था भएका शहरहरूमा अलिक लामो हिँडाई गरेर फर्कदा यस्ता यातायातका साधनहरूको मद्दतले घर फर्कन सकिने वातावरण भए भनै राम्रो हुन्छ ।

कुल ग्राहस्थ उत्पादनको हिसाबले सन् २०३५ सम्ममा विश्वका दश अति विशाल शहर हुने सौभाग्य क्रमशः न्यूयोर्क, टोकियो, लस एन्जलस, लण्डन, साङ्घाई, बेइजिङ, पेरिस, सिकागो, ग्वाङ्जाउ र शेनजेनले पाउने कुरा एक अध्ययनले देखाएको छ । सोही अध्ययनको मुताबिक सन् २०३५ सम्म विश्वका सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका शहरहरू क्रमशः जकार्ता, टोकियो, चोङ्गकिङ, ढाका, साङ्घाई, कराँची, किन्शासा, लागोस, मेक्सिको सिटी र मुम्बई हुनेछन् । जनसङ्ख्याको हिसाबले निकै ठूला यी शहरहरू मध्ये कैयन् शहर ग्लोबल वार्मिङ्गका कारण समुद्रको सतह बढेर एकाध दशकमा डुबानमा पर्ने सम्भावना निकै प्रबल छ । ती मध्ये जकार्ता, ढाका, कराँची र मुम्बई प्रमुख छन् । दक्षिण एशियाकै सयौं टापुहरूवाट बनेको राष्ट्र माल्दिभ्सको त माले शहर र थुप्रे टापुहरू पुरै डुब्ने सम्भावना छ ।

विश्व जनसङ्ख्याको आधा भन्दा बढी मानिस शहरी क्षेत्रमा बसोवास गर्ने र यो प्रकृया भन्ने बढ्दै जाने सन्दर्भमा विश्वका शहरहरूलाई कसरी वातावरणमैत्री, स्वच्छ र स्वस्थ तथा समृद्ध बनाउँदै लैजान सकिन्छ, र शहरी क्षेत्र वाहेकका ठाउँहरूलाई कसरी हरित क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्दै लान सकिन्छ भन्ने कुरामा मानव जातीले निकै धेरै सोच विचार गर्नु नितान्त आवश्यक भएको छ । चीन, भारत तथा अन्य अति घना जनसङ्ख्या भएका मुलुकका शहरहरू भन्ने धेरै र ठूला हुँदै जानेछन् । तिनीहरूको भविष्य कस्तो हुने, तिनको उचित व्यवस्थापन र विकास कसरी गर्दा तिनलाई वातावरणमैत्री र बस्न लायकका ठाउँ बनाउन सकिन्छ भनेर सोच्ने बेला अहिले नै हो ।

विश्वको कुल जनसङ्ख्याको साठी प्रतिशत भन्दा बढी मानिस निकट भविष्यमा शहरमा बस्ने र यो क्रम र सङ्ख्या भन् भन् बढ्दै जाने भएकोले विश्वको वातावरण र इकोसिस्टमलाई समेत खलल पुग्न नदिएर सुन्दर तथा दिगो र स्मार्ट शहरहरू बनाउँदै जानुको कुनै विकल्प छैन । आखिर अबका दिनहरूमा विश्वकै अधिकांश जनसङ्ख्या शहरमा नै बस्ने हुनेछ । तर नेपालमा जस्तो शब्दमा मात्र स्मार्ट शहर बनाउनु भन्दा व्यवहारमा नै त्यो लागु हुनु आवश्यक छ । स्मार्ट सिटीहरूको सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष प्रविधि हो । आजको नवीनतम प्रविधिको प्रयोगले स्मार्ट सिटीको परिकल्पना र विकास गर्न सकिन्छ । यातायातमा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग, सार्वजनिक यातायातमा जोड, चौडा तथा आधुनिक द्रुतमार्गहरूको विकास, सञ्चारका नवीनतम साधनहरू र सूचना प्रविधि मार्फत घरैमा बसेर काम, कारोवार, सभा, सम्मेलन आदि गर्न सकिने र शिक्षा प्राप्त गर्न सकिने वातावरण, हरियालीको व्यापक प्रवर्द्धन, चौडा र खुला सडक सञ्जाल, बलिया, वातावरणमैत्री, उर्जामैत्री र किफायती हरित भवन र सबै प्रकारका निर्माण, रहनसहन र बसोवासमा आधारित शहरी डिजाइन, आहार-विहार, स्वास्थ्य र सरसफाइको उचित प्रवन्ध,

फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन र रिसाइकल गर्ने प्रणाली, प्रदुषणरहित औद्योगिक क्षेत्रहरुको विकास, कृषि, वन तथा पशु-पंक्षीको संरक्षणका विशेष प्याकेजहरु, अपराध, हिंसा, काटमार रहित सुरक्षित समाज आदि ।

आशा छ विश्वका सबै शहरहरु यसैगरी वातावरणमैत्री र स्मार्ट हुँदै जानेछन् र हाल देखिएका शहरी समस्याहरु विस्तारै हल भएर विश्व नै एक सुन्दर, शान्त र मानव जाती तथा सबै जीवजन्तु तथा निर्जिव वस्तुहरुको साझा चौतारी भएर अनन्त कालसम्म रहिरहने छ ।

* लेखक विकास अर्थशास्त्री र पुर्वबैंकर तथा नेपाल एकल व्यक्तित्व समाजका अध्यक्ष समेत हुन् ।
२०७८ साल साउन २२ गते